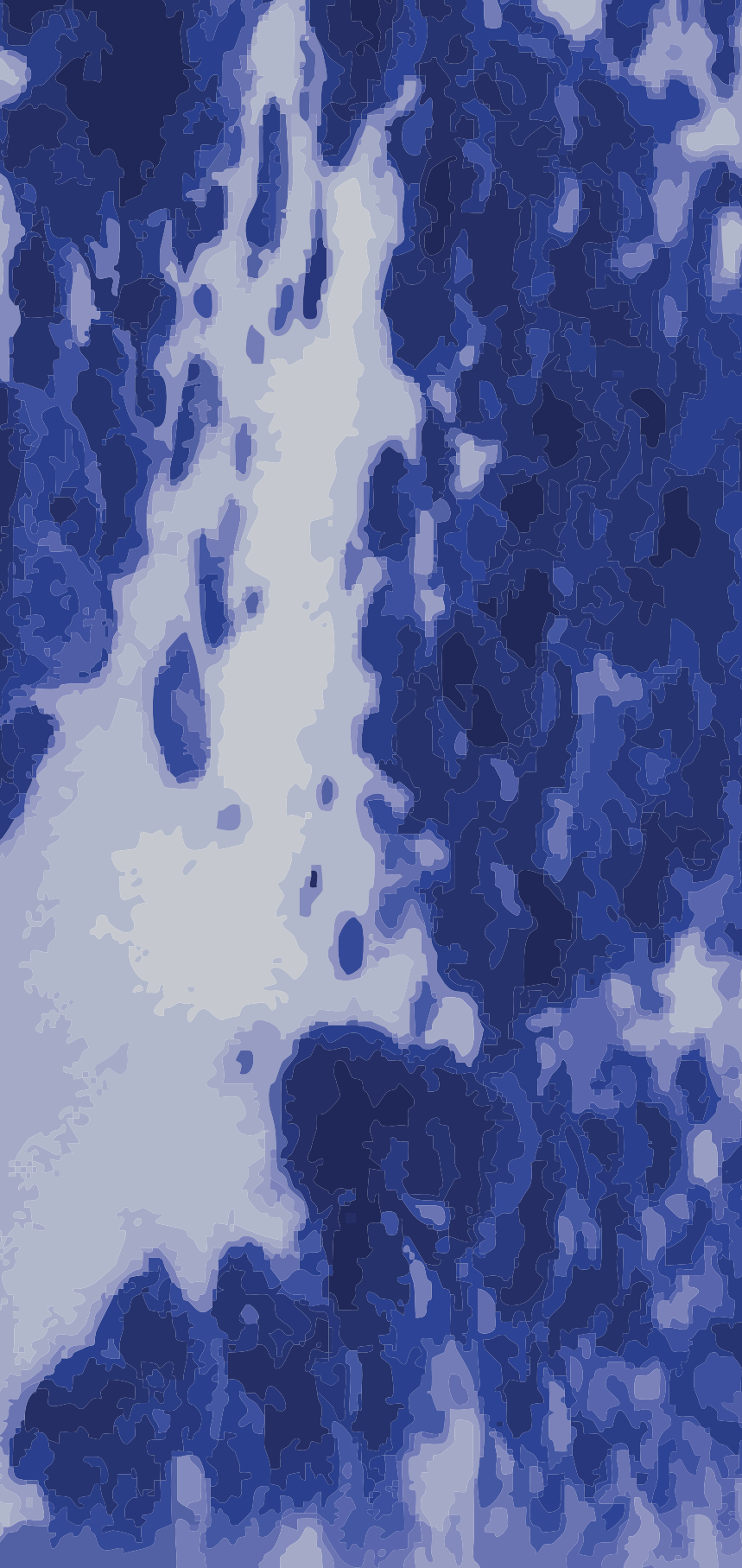

De Weerd

Stefan Cools & Sandra van den Beuken

Inleiding

Langs de rug van het Bonnefanten stroomt de Maas. De rivier is rechtgetrokken en voorspelbaar, zoals een museum dat het liefst heeft. Als goede burens leven we naast elkaar, maar toch meer volgens onze voorwaarden. Wat als de rivier haar ding mocht doen: vrij bewegen, niet alleen in natuurgebieden, maar ook in de stad? Wat als ze een bocht over het voorplein van het museum zou maken, en voor onze neus zou komen stromen? *De Weerd* maakt van dat beeld realiteit.

In 2024 gaf Bonnefanten Stefan Cools en Sandra van den Beuken de opdracht voor een groen kunstproject op het voorplein. Het duo liet zich inspireren door de waard (in het Limburgs *weerd*) langs de Maas: het vlakke landschap gevormd door de rivier. Ze maakten hun grootste tuin tot nu toe. Op het voorplein van het museum zie je wat er zou gebeuren als het museum omhelsd zou worden door water. Aan één kant wordt de oever uitgesleten, aan de andere bouwt sediment op. Waar groen eerst moest vechten om ruimte tussen de voegen, gebeurt nu niets dan groei. *De Weerd* is een microlandschap van planten en dieren die thuishoren langs de oevers van de Maas.

Het project past binnen een bewuster wordende kunstwereld. Musea en kunstenaars onderzoeken hun verhoudingen tot de plek waar ze zich bevinden, de mensen die er wonen en niet-menselijke wereld die hun omgeeft. Voor Bonnefanten zijn toegankelijkheid en verankering in de omgeving basiswaarden. Door middel van pop-up musea en gratis openstellingen bieden we een programma aan dat verder reikt dan het museumgebouw. Met *De Weerd* voegen we het voorplein als extra museumzaal toe. De tuin is gratis toegankelijk, voor iedereen, dag en nacht. Het verlaagt de drempel van zowel kunst als natuur, twee levensnoodzakelijke ervaringen waar niet iedereen toegang toe heeft.

Tegelijk reikt het project verder dan mensen alleen. De tuin is bedoeld als stepping stone voor dieren, insecten en planten die zich verplaatsen langs snelweg de Maas. Net als voor bewoners van versteende wijken is hun toegang tot natuur in de stad beperkt. De stad is ontworpen onder een stolp: met weinig aandacht voor wat erbuiten ligt, en kans op verstikking op lange termijn. *De Weerd* is een eerste stap om de stolp over onze hoofden weg te tillen. De tuin biedt een plek om te landen, te wortelen, te ontmoeten en te bloeien. Universiteitsstudenten volgen de ecologische impact op de voet. Dit boek documenteert het tot stand komen van *De Weerd* en de bevindingen van de kunstenaars: het begin van een groener verhaal voor de buurt en de stad.

Stijn Huijts – algemeen
en artistiek directeur
Bonnefanten

Celien Govaerts – junior
conservator hedendaagse
kunst Bonnefanten

De Weerd, een klein Maasland- schap

In 2024 werden we door het Bonnefanten gevraagd om een ecologisch project te realiseren op het voorplein van het museum. We kregen alle vrijheid om een eigen voorstel te ontwikkelen en al snel wisten we dat dit project in directe relatie moest staan tot ons veld Op 't Rentelen in Bunde. Dit 1,3 hectare grote perceel, dat we pachten van de Provincie Limburg, vormt onze studio, klaslokaal, onderzoekslocatie en werkplaats ineen. Samen met vrijwilligers, ecologen, boeren, studenten en ambachtslieden werken we hier aan het landschap. Op dit veld herstellen we landschapselementen die in het huidige agrarische landschap steeds zeldzamer worden. We planten hagen aan, herstellen graften en brengen oude fruitrassen terug. Veel van deze elementen, zoals hagen, bomenrijen en sloten, zijn lijnvormig. Deze lijnen zijn van groot belang voor planten en dieren, die zich langs deze routes door het landschap verplaatsen. Nu natuurgebieden steeds verder versnipperen, neemt het belang van zulke verbindingen toe.

Een vergelijkbaar lijnvormig element is ook aanwezig bij het Bonnefanten: de Maas, die direct achter het museum langs stroomt. De rivier verbindt landschappen met elkaar; zaden en dieren bewegen mee met de stroom en vinden zo nieuwe leefgebieden. We kregen het idee om op het voorplein een plek te maken die hier onderdeel van kan zijn, als een tijdelijke stapsteen voor soorten die zich langs de Maas verplaatsen. Net als op ons veld wilden we ook hier ruimte creëren voor planten en dieren, midden in een sterk versteende stedelijke omgeving waar voor flora en fauna weinig plaats is.

We maakten op het voorplein een tijdelijk maaseiland, gebaseerd op processen en opgebouwd uit materialen die langs de Maas voorkomen. Langs de Maas zie je hoe het landschap voortdurend in beweging is; water treedt buiten zijn oevers, sediment wordt afgezet en zo ontstaat ruimte voor planten en dieren om zich te vestigen. Het zijn dynamische zones waar verandering de basis vormt voor leven. Dat landschap, het vlakke gebied langs een rivier, noemen we in Limburg een 'weerd' (Nederlands 'waard / uiterwaard'). Met ons ecologische kunstwerk *De Weerd* brengen we een fragment van het rivierlandschap naar de stad. De vorm van *De Weerd* is geïnspireerd op de rivier, met kronkelende lijnen, afzettingen van zand en grind en plekken waar nieuwe vegetatie zich kan vestigen. Met *De Weerd* brengen we soorten samen die van deze dynamiek afhankelijk zijn. De plek fungeert als een tijdelijke tussenstap binnen een groter netwerk van natuurgebieden langs de Maas. Tegelijkertijd stelt het project de vraag: hoe zou de stad eruitzien als we haar niet alleen voor mensen, maar ook voor meer-dan-menselijke soorten zouden ontwerpen?

De Maas: Een rivier in beweging

* Debiet: de hoeveelheid water die per seconde door een rivier stroomt, meestal uitgedrukt in kubieke meters per seconde (m^3/s).

Het debiet bepaalt mede hoe snel het water stroomt en hoeveel kracht de rivier heeft om oevers, grind en sediment te verplaatsen.

De Maas is een regenrivier. Haar waterstand wordt in sterke mate bepaald door de neerslag in het uitgestrekte stroomgebied. In de winter zijn er meer pieken in de waterafvoer dan in de zomer, maar door steeds intensere regenbuien kan de rivier ook in de warme maanden plotseling aanzwellen. Tegelijkertijd is de Maas een rivier met een krachtige stroming. Die combinatie zorgt ervoor dat het landschap langs de rivier voortdurend in beweging is. Oevers, grindbanken en vegetatie veranderen voortdurend, soms van week tot week, soms zelfs van dag tot dag.

De Maas ontspringt op het Plateau van Langres in Frankrijk, waar zij begint als een klein stroompje. Van daaruit stroomt de rivier noordwaarts naar de Belgische Ardennen. Door de harde, ondoordringbare rotsbodemplaat kan het water daar nauwelijks in de ondergrond wegzakken, terwijl talloze zijrivieren het debiet* verder vergroten. Stroomafwaarts groeit de Maas uit tot een brede rivier die door Nederland richting de zee trekt.

Tussen onze woonplaats Bunde en het nabijgelegen Geulle aan de Maas hebben we van Staatsbosbeheer de mogelijkheid gekregen om langs de rivier onderzoek te doen. In dit gebied verrichten we veldwerk, verzamelen we materialen en bestuderen we natuurlijke objecten die door het water worden aangevoerd. De rivier fungeert hier als een voortdurende verzamelaar en verspreider van zaden, hout, sediment en andere sporen van het landschap stroomopwaarts. Planten en dieren volgen de rivier als lijn in het landschap, waarbij water, stroming en overstroming een belangrijke rol spelen in hun verspreiding.

Door onze observaties kregen we nieuwe inzichten in de dynamiek van de Maas en in de soorten die langs de rivier leven en met haar meebewegen. Het veldwerk langs de Maas vormt daarmee een belangrijk vertrekpunt voor ons werk. De elementen die we hier aantreffen, keren terug in *De Weerd*, waar we de dynamiek van het rivierlandschap zichtbaar en ervaarbaar proberen te maken.

Grenzen in het landschap

Mensen geven ieder gebied een bestemming: steden, industriegebieden, landbouwgebieden, natuur. We richten deze gebieden in binnen strikte grenzen. De Maas vormt in Limburg bijvoorbeeld een groot deel van de grens tussen Nederland en België. Maar zulke grenzen zijn menselijke afspraken. Voor planten en dieren bestaan ze niet.

Dieren kennen wel grenzen, maar die hebben een andere betekenis. Het zijn de grenzen van een territorium, van voedselgebieden of van routes waarlangs zij zich door het landschap bewegen. Veel soorten trekken regelmatig naar andere leefgebieden om voedsel te vinden of een partner te zoeken. Die uitwisseling tussen populaties is belangrijk: ze houdt soorten genetisch gezond en maakt het mogelijk dat dieren nieuwe gebieden gaan bewonen. Deze natuurlijke routes van dieren vallen zelden samen met onze perceelgrenzen, wegen of bebouwde gebieden. Dieren moeten zich daarom vaak door verschillende soorten landschap bewegen. Een akker of grasland vormt meestal minder problemen dan een dichtbebouwde wijk, een drukke weg of een industrieterrein. Voor veel soorten zijn zulke barrières moeilijk of zelfs onmogelijk te passeren.

Tijdens ons veldwerk langs de Maas kwamen we overal wildwissels tegen: smalle looppaden die dieren regelmatig gebruiken. Ze ontstaan doordat dieren telkens dezelfde veilige en efficiënte route volgen. Door deze wissels in kaart te brengen ontstaat een beeld van hoe dieren het landschap gebruiken, vaak dwars door menselijke grenzen heen. Dat levert nieuwe inzichten op die we toepassen in ons werk. Het helpt ons het landschap te lezen door de ogen van dieren, waardoor we ruimte, verbindingen en barrières beter begrijpen. Zo kunnen we bij landschappelijke inrichting en beheer niet alleen rekening houden met menselijke grenzen, maar ook met de routes van dieren.

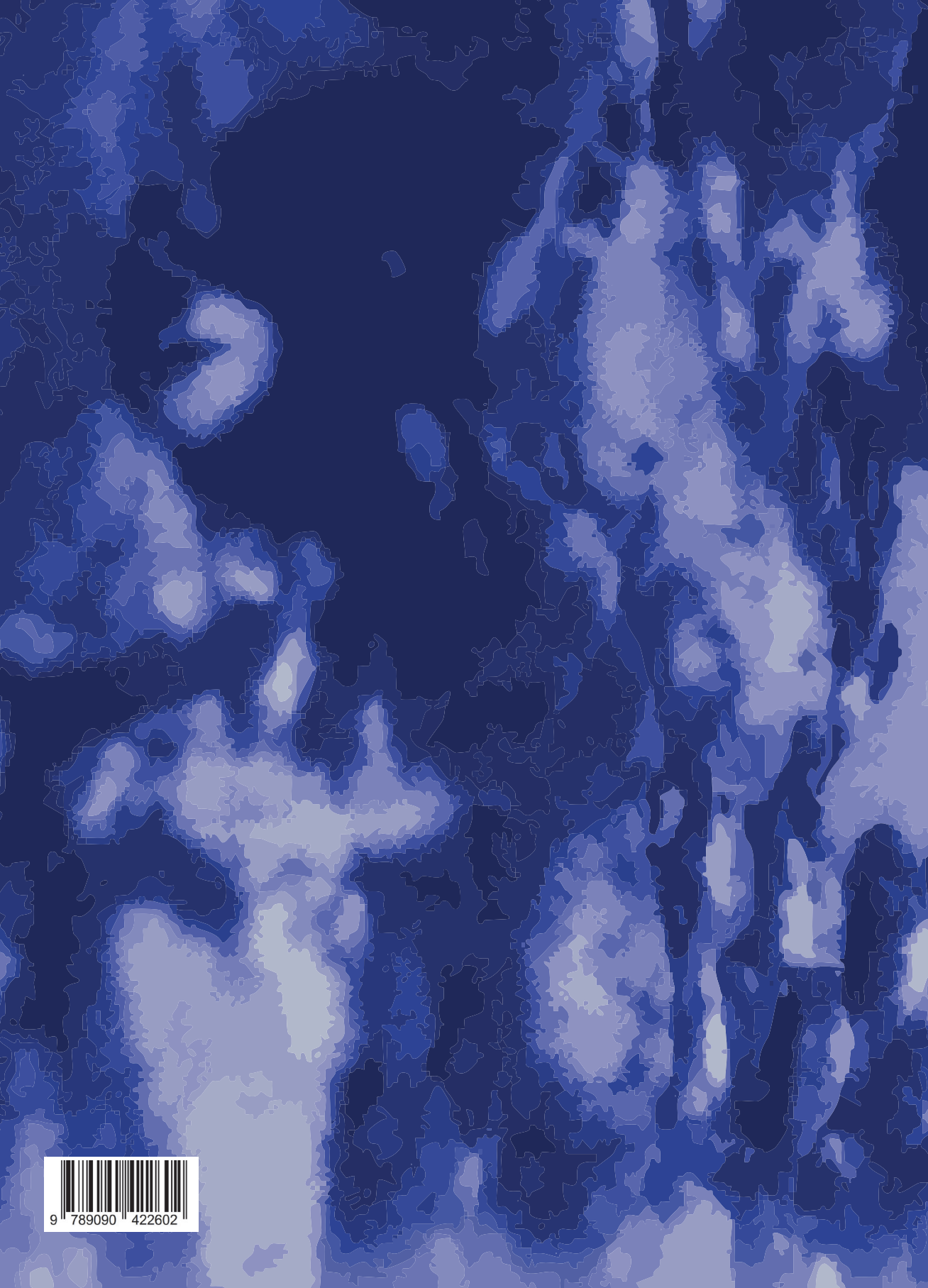

Stierenkuilen als micro- biotopen

Tijdens het onderzoek langs de Maas troffen we regelmatig grote kuilen aan. Aanvankelijk begrepen we niet hoe al die kuilen waren ontstaan; pas later ontdekten we dat het om stierenkuilen ging. Deze diepe kuilen ontstaan tijdens de bronsttijd, wanneer mannelijke runderen elkaar uitdagen en indruk willen maken op hun rivalen. Met krachtig stampen en schrapen van hun hoeven laten ze zien hoe sterk ze zijn. Het constante herhalen van dit gedrag op dezelfde plek maakt de grond losser, waardoor er langzaam maar zeker karakteristieke kuilen ontstaan. Sommige kuilen worden jaar na jaar gebruikt en worden steeds dieper, terwijl andere niet meer in gebruik zijn en vol vegetatie groeien.

In de moderne landbouw komen stieren vaak nauwelijks buiten en verliezen ze dit natuurlijke gedrag. In natuurgebieden waar wilde runderen lopen, zijn de stierenkuilen weer te zien. De kuilen zijn veel meer dan indrukwekkende sporen van stierenkracht. Door de steile wanden en losse grond ontstaan er microbiotopen die van groot belang zijn voor planten en dieren die anders moeilijk een plek vinden. Insecten maken er hun nesten, kleine zoogdieren gebruiken de randen als schuilplaats en zaden worden door de stieren in het rond gegooid. Sommige zaden ontkiemen direct in de kuil, terwijl de wind andere verspreidt over het omliggende terrein. Zo dragen stieren bij aan de diversiteit van het landschap en aan de verspreiding van planten.

Stierenkuilen zijn plekken vol leven. Ze laten zien hoe wilde runderen het landschap mee vormgeven, hoe natuur voortdurend in beweging is en hoe zelfs kleine veranderingen een grote ecologische impact kunnen hebben.

9 789090 422602